

تبیین نقش پیش‌بینی و آینده‌نگری در نظام مدیریت اسلامی

نوشته‌ی: دکتر محمدرضا حمیدی زاده
عضو هیأت علمی دانشگاه شهید بهشتی

چکیده

هدف این مقاله تشریح و بسط نقش پیش‌بینی و آینده‌نگری و بررسی توان آن برای پیشگیری از بروز وقایع سازمانی است. از این‌رو، تلاش شده ضمن تشریح اهمیت و ضرورت پیش‌بینی در برنامه‌ریزی‌های مدیریت، زمینه‌های لازم برای مبادرت به پیش‌بینی و آینده‌نگری طرح شود و شرایط و عوامل مؤثر که هدایت‌کننده برنامه‌های پیش‌بینی می‌باشند همراه دو مدل علی - حلقوی مورد بررسی قرار گیرند. آنگاه نقش آگاهی و بینش در امور سیاسی، احکام و فرامین الهی و امور علمی برای طرح زوایای مربوط شکافته شده و در خاتمه مبانی ضرور و بنیادی پیش‌بینی و آینده‌نگری در برنامه‌های مدیریت به عنوان نتیجه‌گیری ارائه می‌شود.

مقدمه

نظام مدیریت در تفکر اسلامی از اصول اعتقادی آن سرچشمه می‌گیرد. بنابراین، مدیریت بر یک مجموعه‌ی انسانی و در یک سازمان در راستای مدیریت جهان خلقت است. با این ویژگی، مدیریت به عنوان یک بینش نیز مطرح است. براساس این بینش، مدیر نیز عضوی از اعضای نظام آفرینش است و باید همراه و هماهنگ با ضوابط و قوانین کلی آن باشد، زیرا مجموعه‌ی تشکیلاتی که به وی سپرده شده هدفش در جهت نظم کلی جهان و برای پیشبرد فعالیت‌های بشری به منظور دستیابی به سطوح آرمانی است.

وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَىٰ: آن خدایی که هر چیز را قدر و اندازه‌ی داده و به‌راه کمالش هدایت کرد (اعلیٰ/۳)، در عین حال، مجموعه‌ی کاملاً با نظم و تشکیلاتی ایجاد کرده که اجزای آن دارای نظم و تشکیلات است و با یک مدیریت قدرتمند یگانه، یعنی الله، در سیر تکاملی است.

خداوند تبارک و تعالی برای کلیه‌ی پدیده‌های جهان خلقت به‌نحوی بارز سیاست و خط مشی تعیین کرده، چرا که قرآن مجید بارها "تدبر الامر من السماء الی الارض" را به انسان گوشزد می‌کند. بنابراین، شناخت حرکات و فعالیت‌های هستی، تدبیری برای راه و رسم و حدود فعالیت‌ها در سازمان‌ها محسوب می‌شود.

همان‌طور که برهان نظم از مدیریت حساب شده این جهان بوجود آمده و سیاست که مدیریت توجیه انسانها با نظر به واقعیت‌های انسان «آنچنان که هست» و «آنچنان که باید باشد»، است؛^۱ از این رو برنامه‌ها باید مطابق با دیدگاه هدفهای عالی باشد. لاحول و لا قوّة الا باللّهِ العلیّ العظیم: هیچ جنبشی و قوت و نیروئی نیست جز به خدای والای بزرگ.^۲

پیش‌بینی مهم‌ترین عامل برای تبیین مأموریت‌ها و هدف‌هاست. برنامه‌های عملیاتی از طریق پیش‌بینی می‌توان به طراحی افق‌های روش انجام فعالیت‌ها مبادرت ورزید. برانگیخته‌شدن انبیا برای استخراج ذخائر ارزشمند اندیشه‌ها و قراردادن در مسیر رشد و کمال همانا تدوین و ترسیم سیاست‌ها و خط مشی الهی است، ".... وَ يُبَيِّرُوا لَهُمْ دَفَائِنَ الْعُقُولِ وَ يُؤْهِمُهُمُ الْآيَاتِ الْمَقْدَرَةَ مِنْ سَقْفِ فَوْقَهُمْ مَرْفُوعٍ، و ..."^۳

۱- محمد تقی جعفری، «حکمت اصول سیاسی اسلام»، بنیاد نهج‌البلاغه، چاپ اول، بهار ۱۳۶۹، ص ۴۷.

۲- عباس قمی، مفاتیح‌الجنان، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۶۹، چاپ اول، ص ۸۹.

۳- نهج‌البلاغه، ترجمه سید جعفر شهیدی، سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، ۱۳۶۸، ص ۶.

در این مقاله، با طرح ضرورت و اهمیت پیش‌بینی در ارتقای دستیابی به هدف‌های سازمانی، شرایط و زمینه‌های لازم را برای پیش‌بینی مطرح نموده، سپس براساس روش قیاسی به تبیین عوامل موثر در پیش‌بینی و آینده‌نگری می‌پردازیم. در تحلیل عوامل از مدل‌های علی-حلقوی پویائیهای سیستم استفاده می‌گردد.

اهمیت و ضرورت

از با اهمیت‌ترین مبانی تصمیم‌گیری، پیش‌بینی و آینده‌نگری وقایع و فعالیت سازمان‌ها است. در سازمان‌ها برای ایجاد حیات درازمدت و ترسیم افق برنامه‌ها، فعالیت‌ها و منابع، لازم است در چارچوب سیاست‌ها و خط‌مشی‌های بلندمدت پیش‌بینی صورت پذیرد. از این‌رو، مدل‌سازی ضرورت یافته و نتایج مدل‌ها که تولید ارقام پیش‌بینی است گام‌های موثر در شناخت آینده خواهند بود.

پیش‌بینی در واقع شناخت محیط آتی و عوامل موثر بر آن و یافتن تهدیدها، تنگناها، موقعیتها، فرصتها و تقاضاهای وضعیت فعالیت‌های سازمان در آن محیط است. این وضعیت، امکان تخصیص بهینه منابع موجود و بسط و بهره‌برداری از آن‌ها را با تبدیل نقاط ضعیف به قوت در محیط درونی برای فعالیت‌های آتی فراهم می‌نماید. برای ارزیابی توان نیل به مأموریتها، سیاستها و هدف‌ها و ملحوظ‌نمودن عوامل محیطی در میزان تحقق آن‌ها، شناسایی نتایج و ارزیابی عملکرد فعالیت‌ها از شرایط مهم و اولیه پیش‌بینی به شمار می‌روند.

امام علی (ع) به فرزندش امام حسین (ع) در خصوص عاقبت‌نگری فرمود:

”هرکس بدون نگرش به عواقب در ورطه کارها درآید، خود را در معرض مصائب و مشکلات نهاده است“^۱

ایشان نیز در جایی دیگر پیرامون ضرورت پیش‌بینی و آینده‌نگری می‌فرماید:

”مؤمنین کسانی هستند که نسبت به آینده و پیش‌روی خود آگاه هستند.“

چنین مدیری اگر بر سازمانی مدیریت نماید، به طور طبیعی سازمان وی نیز این خصوصیت را

۱- "... و من تورط فی الامور بغير نظر فی العواقب فقد تعرض للنوايب..."، محمدرضا حکیمی و همکاران، الحیاة، جلد اول، ۱۳۵۸، ص ۱۴۵

جامه‌ی عمل خواهد پوشاند.

امام باقر (ع) از رسول گرامی (ص) نقل می‌کند که فرمود:

”هر وقت به کاری همت می‌گماری، عاقبت آن را ببندیش، اگر به خیر و رشد می‌انجامد، دنبال کن، و اگر به شر و انحطاط منتهی می‌شود، رها کن“^۱

همان‌طور که ملاحظه می‌شود در این سه حدیث، بر ترسیم فعالیت‌های آینده و شناخت حرکات، رفتار و سنجش نتایج برای تصمیم‌گیری تأکید شده است.

شرایط و زمینه‌ها

دستگاه مدیریت باید بتواند شرایط درونی سازمان را به گونه‌ای مساعد سازد تا مدیران و کارشناسان سطوح مختلف سازمان:

- ۱- باور به اثر بخش بودن پیش‌بینی و سنجش نتایج داشته باشند.
 - ۲- به پیش‌بینی و آینده‌نگری فعالیت‌ها بپردازند.
 - ۳- برنامه‌ریزی کنند.
 - ۴- نظم، انضباط و هماهنگی در سازمان‌ها برقرار کنند.
- در حقیقت، برنامه‌ریزی، مترادف با پیش‌بینی و آینده‌نگری فعالیت‌ها و تلاش‌هایی است که باید در محدوده‌ی معین با زمان مشخص انجام شود. سازمان برای پیش‌بینی با سه منبع مهم روبرو است:

- ۱- دانش و علم
- ۲- کارشناسان خبره (علماء و حکما)
- ۳- امکانات و تجهیزات

بنابراین فکر سالم و تفکر علمی با همنشینی و مشاوره با علما و حکما، کارشناسان خبره ایجاد می‌شود.

امام علی (ع) در نهج‌البلاغه به مالک اشتر می‌فرماید:

۱- اذا اهممت بامر فتدبر عاقبته، ان بک ... ، همان منبع، ص ۱۴۵.

”در آموختن حقایق از دانشمندان و در کاوش با حکما فراوان با آنان همنشین باش، برای فراگیری و تثبیت مصالح جامعه‌ی خود و بر پا داشتن آنچه که مردم را پیش از تو (در زندگی صحیح) پا برجا داشته است، با دانشمندان به طور فراوان همنشین باش و با حکما بحث و کاوش نما“^۱

در دستگاه مدیریت از این نظر که با سرنوشت انسان‌ها و جوامع سر و کار دارد و جهت حرکات و رفتارهای سازمانی و حتی جامعه را مشخص می‌نماید توجه دقیق به انجام کارها در موقع و زمان و محل خود اهمیت فراوان پیدا می‌کند.

امام علی (ع) در ادامه‌ی سخنان خود به مالک اشتر می‌فرماید:

”و کار هر روز را در همان روز انجام بده، زیرا برای هر روزی موقعیتی است.“^۲

این وظیفه را می‌توان به عنوان یک قاعده‌ی کلی در کسب موفقیت‌آمیز هدف‌ها دانست. به طور کلی، این حدیث تذکر تدوین برنامه‌های عملیاتی را براساس برنامه‌های بلندمدت گوشزد می‌نماید، دقت در انجام هر فعالیت در زمان و موقعیت خود، نشان از توان و سازگاری قدرت اجرایی برای پیشبرد فعالیت‌های پیش‌بینی شده است.

سنت‌ها و قوانین

شناخت سنت‌ها و قوانین و ملحوظ نمودن آن‌ها در پیش‌بینی روند فعالیت‌ها سهم مهمی در صحت و دقت پیش‌بینی ایفا می‌کند. مدیری که با سنت (به معنای قانون الهی) و قانون آشنایی کافی در محیط درونی و برونی سازمان داشته باشد قادر خواهد بود روابط علی داده‌ها را در مدل‌سازی و پردازش مدل‌های پیش‌بینی تبیین نماید. از این رو، نتایج پیش‌بینی در انطباق بیشتر با شرایط واقعیات خواهند بود. بدین‌سان، توانایی بالایی در استفاده از معیارها و ضوابط در برنامه‌ریزی خواهند داشت.

۱- و اکثرُ مَدَارِسَةِ الْعُلَمَاءِ فِي تَثْبِيْتِ مَا صَلَحَ عَلَيْهِ أَمْرٌ بَلَادِيكُ و اقامه ما استقام به النَّاسِ قَبْلَكَ، نهج البلاغه، ترجمه سید جعفر شهیدی، سازمان انتشارات و آموزشی انقلاب اسلامی، ۱۳۶۸، ص ۳۲۹.

۲- وَ أَمِضْ لِكُلِّ يَوْمٍ عَمَلَهُ فَان لِكُلِّ يَوْمٍ مَا فِيهِ، همان منبع، ص ۳۳۷.

خداوند تبارک و تعالی در قرآن مجید می‌فرماید:

- ۱- سوره آل عمران آیه ۱۲۷: قد خلت من قبلکم سنن فسیروا فی الارض: پیش از شما سنت‌هایی بوده است که منقرض شده است، پس در زمین به سیر و تحقیق پردازید.
- ۲- سوره النساء آیه ۲۶: یریدالله لیبین لکم...: خداوند می‌خواهد برای شما سنت‌هایی را که پیش از شما در جریان بوده‌اند بیان و هدایت کند.

امام محمد باقر (ع) می‌فرماید:^۱

”هر بنده‌ی از بندگان خداوند که یک سنت هدایت را وضع کند برای او است مثل پاداش کسی که به آن سنت عمل کند بدون این که از اجر عمل‌کنندگان به آن سنت کاسته شود، و هر بنده‌ی از بندگان خداوند سنت ضاللتی را وضع کند برای اوست و بال کسی که به آن سنت عمل کند بدون این که از وبال عمل‌کنندگان به آن سنت گمراه‌کننده کاسته شود.“

از این دو سوره و حدیث می‌توان دو نوع سنت و قانون استخراج کرد:

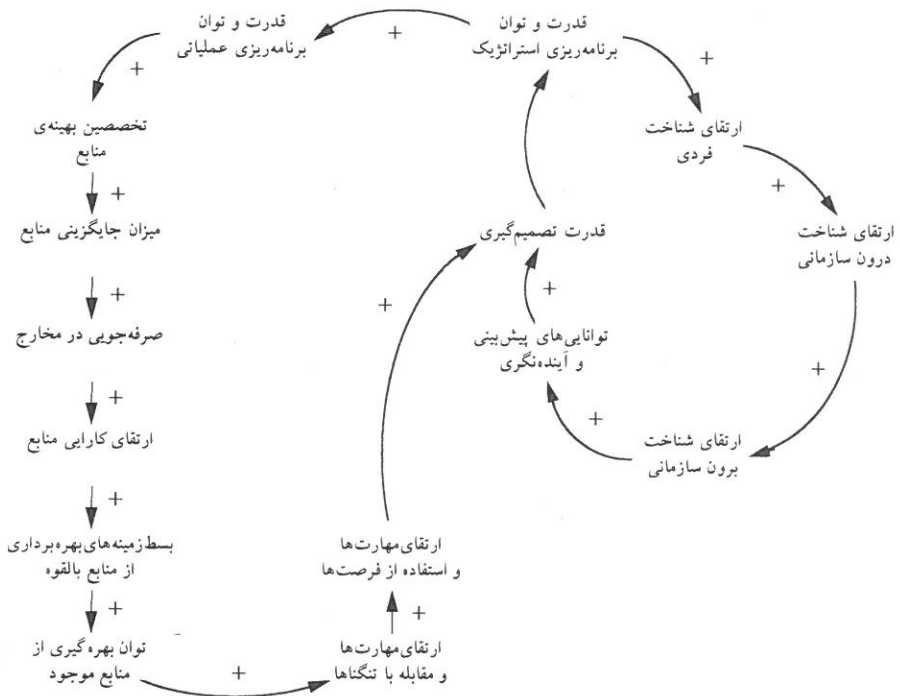
۱- سنت‌ها و قوانین خاص و موضوعی

۲- سنت‌ها و قوانین عام و عمومی

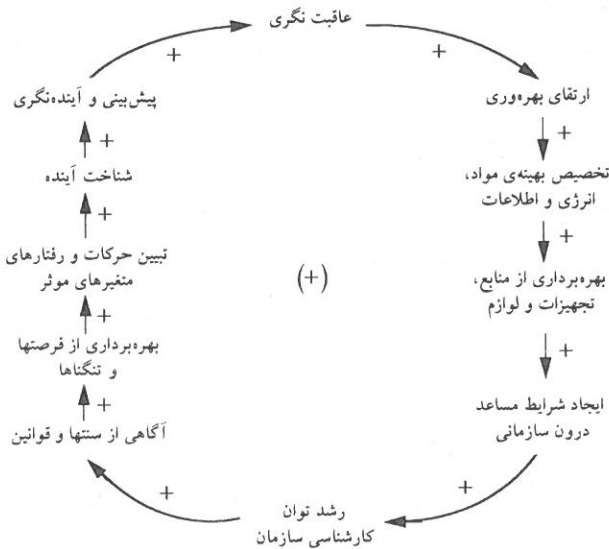
این سنت‌ها و قوانین در علوم انسانی و اجتماعی فراوان هستند که بر پایه‌ی نظم الهی قرار دارند و با افزایش دانش مدیریت و کارشناسان سازمان‌ها قدرت به‌کارگیری از آن‌ها بیشتر می‌شود. پیش‌بینی و آینده‌نگری هم بر سنت‌ها و قوانین استوار است و هم با تحقق آن‌ها به سنن و قوانین جدیدی می‌توان دست یافت. اهمیت این سنن به حدی بالاست که حتی امام علی (ع) برای معاشرت مالک اشتر هم خط مشی تعیین کرده است و می‌فرماید:

”پس ای مالک، در حوزه‌ی مدیریت خویش، با افراد اصیل و خانواده‌های صالح و خوش سابقه پیوند برقرار نما، و سپس با مردمانی که دارای صفاتی چون رشادت و شجاعت، سخاوت و بزرگواری هستند معاشرت کن، زیرا چنین مردمی منبع کرامت و شاخه‌های درخت فضیلت می‌باشند.“

از این‌رو، استفاده از کارشناسانی که منبع کرامت و فضیلت هستند و بینش‌هایی مبتنی بر رشادت، شجاعت، سخاوت و بزرگواری داشته باشند از ضرورت‌های دستگاه‌های سیاستگذار در جامعه به‌شمار می‌رود. این‌ها قدرت نوآوری و خلاقیت بالایی خواهند داشت و می‌توانند جامعه و سازمان را در مسیر پیشرفت‌های عظیم قرار دهند. در شکل یک و دو مدل علی - حلقوی برنامه‌ریزی استراتژیک، عملیاتی، قدرت تصمیم‌گیری، پیش‌بینی و عاقبت‌نگری ارائه شده است. در این دو شکل علامت (+) نشانه جهت تاثیر دو متغیر به صورت علی است و علامت (-) نشان از تاثیر مثبت دارد.

شکل ۱. مدل علی - حلقوی برنامه‌ریزی و پیش‌بینی

شکل ۲. مدل علی - حلقوی عاقبت‌نگری و پیش‌بینی

آگاهی و بینش

از آن‌جا که مدیران نقش به‌سزایی در تدوین سیاست‌های استراتژیک سازمان ایفا می‌کنند لازم است سه نوع آگاهی و بینش داشته باشند تا مهارت، قدرت تحلیل، تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی آن‌ها افزایش یابد.

۱- آگاهی و بینش از احکام و فرامین الهی

منظور از آگاهی اسلامی، اطلاع از احکام و فرامین الهی است و منظور از آگاهی علمی، داشتن مطالعات و تحصیلات علمی در زمینه‌ی شغلی و برخورداری از قدرت تحلیل است. بینش سیاسی مدیر نیز همان اشراف و تسلط بر جریان‌ها و القاهای سیاسی است که در حوزه مسؤولیت مدیریت و در جامعه به‌وقوع می‌پیوندند.

ضروری است مدیر در تحقق وظایف خود و هدف‌های سازمان تمام جوانب را در نظر بگیرد و تحت نفوذ افکار و عقاید خاصی قرار نگیرد. از این رو، مدیر، نه تنها باید تخصص و دانش

داشته باشد، بلکه باید به صورت یک وظیفه‌ی واجب تفقه در دین بنماید و از قوانین و احکام اسلامی اطلاع درست کسب کند تا در تصمیم‌گیری و اجرای برنامه‌ها و ارزیابی عملکردها از آن‌ها بهره‌ی وافر ببرد و از صدور فرامین و هرگونه اقدام برخلاف خواست و رضای پروردگار متعال پرهیز کند.

خداوند تبارک و تعالی در قرآن مجید می‌فرماید:

۱- سوره‌ی انبیا آیه‌ی ۲۹: و کُلُّ شَيْءٍ احْصِيْنَاهُ كِتَابًا؛ و حال آن‌که حساب هر چیزی را در کتابی به احصا و شمارش درآوردیم.

۲- سوره‌ی القمر، آیه‌های ۵۳ و ۵۲: و کُلُّ شَيْءٍ فَعْلُوهُ فِی الزَّبْرِ وَ كَلِّ صَغِيرٍ وَ كَبِيرٍ مُسْتَطَرًّا، آن‌چه از اعمال (خرد یا کلان) که انجام داده‌اند در کتاب‌ها نوشته شده است.

۳- سوره‌ی عنکبوت، آیه‌ی ۴۳: و تَعْقِلُ نَمِي كُنُنْد (درک نمی‌کنند) و نمی‌فهمند مگر این‌که آگاه و عالم باشند.

۴- سوره‌ی مائده، آیه‌ی ۵۳: پس در میان آنان به حکم قرآن قضاوت کن.

۵- سوره‌ی مائده، آیه‌ی ۵۰: هرکس که بر آن‌چه خداوند امر فرموده حکم نکند پس کافر، ظالم و فاسق است.

پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: هنگامی که حاکم و مدیر جامعه در اخلاق و رفتارش دگرگونی حاصل شود، زمان دگرگون می‌شود.

امام علی (ع) در نهج‌البلاغه می‌فرماید:

۱- حکمت، ۱۰۲: پروردگار واجب کرده است بر شما فرائض و اعمالی را، آن‌ها را ضایع نکنید و حدودی از برای شما قرار داد، از آن حدود سرپیچی ننمایید.

۲- خطبه‌ی ۱۷۲: ای مردم سزاوارترین شخص به امر رهبری، تواناترین مردم است بر آن و داناترین آنان است در آن به امر و احکام خداوند.

۳- کلمات قصار ۳۶۵: اندیشه‌آینه شفاف و درخشنده‌ای است و حوادث عبرت‌انگیز بیم‌دهنده و اندرزگو است و برای تادیب خویش همین بس که از آن‌که برای دیگران نمی‌پسندی پرهیزی.

۴- کلمات قصار، ۴۰: زبان خردمند در پس دل اوست و دل نادان پس زبان وی. بدین‌سان خردمند زبان خود رها نکند تا که با دل خویش مشورت کند و با اندیشه‌ی خود رای زند، و نادان

را آن چه بر زبان آید و گفته‌یی که بدان دهان گشاید بر اندیشیدن و راه درست را بیرون کشیدن سبقت گیرد. از این رو گویی زبان خردمند پیرو دل اوست و دل نادان پیرو زبان وی. این معنی نیز تاکید بر لزوم برنامه‌ریزی و سنجش نتایج در رفتارها و عملیات سازمان‌ها است. مدیر که اخلاق و رفتارش، جامعه را می‌سازد، ضروری است بدان ویژگی‌ها و حسن تدابیر ملبس باشد. امام محمد باقر (ع) در وصف تمامیت کمال، آن را به سه چیز استوار می‌داند^۱:

۱- آگاهی و درک در دین (اعتقادات و باورها)

۲- صبر و پایداری در مقابل حوادث و مصائب

۳- اندازه‌گیری و برنامه‌داشتن در زندگی

مدیری که زندگی‌اش نمونه و مدلی از رشد و کمال باشد، قطعاً دارای این چنین ویژگی‌ها نیز خواهد بود. بنابراین، مدیر قادر خواهد بود علم و آگاهی نسبت به احکام و فرامین الهی کسب نماید و در راستای تبعیت از آن احکام عمل کند.

۲- آگاهی و بینش از امور علمی

مدیر سازمان باید واجد تجربه و تخصص در وظایف محوله باشد. زیرا وی زمانی می‌تواند به دقایق و اسرار کارها به‌طور کامل مسلط و وارد گردد که از آگاهی علمی مناسبی از مسؤلیتی که بر آن گمارده شده برخوردار باشد. نتیجه‌ی این ویژگی ایجاد بینایی و بصیرت توأم با شعور و معرفت در حل و فصل بهتر و سریع‌تر امور می‌شود. به واسطه‌ی معلومات خود به احوال و رفتارهای کارکنان آگاهی کامل‌تری پیدا می‌کند و با هر شخص به میزان عقل، معرفت و شعور و بینایی و علم او برخورد و رفتاری مناسب و معقول می‌کند (علم الناس علی قدر عقولهم).

خداوند تبارک و تعالی در قرآن مجید می‌فرماید:

۱- سوره الرحمن، آیه‌ی ۴: و به او تعلیم نطق و بیان فرمود.

۲- سوره العلق، آیه‌های ۵ و ۴: آن خدایی که بشر را علم نوشتن به قلم آموخت و به آدم

آن چه را که نمی‌دانست به الهام خود تعلیم داد.

پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید^۲: خردمند به کار خود متکی است و نادان به آرزوهای بی‌مایه خود.

۱- حسن حرانی، تحف العقول، انتشارات صدوق، ۱۳۷۶ ق، ص ۳۰۱.

۲- همان منبع، ص ۳۰۱.

امام علی (ع) می‌فرماید:

۱- در نامه ۵۳ به اشتر نخعی: و با دانشمندان فراوان گفت‌وگو کن و با حکیمان فراوان سخن در میان نه، در آنچه کار شهرهایت را استوار دارد و نظمی را که مردم پیش از تو بر آن بوده‌اند برقرار نما.

۲- در کلمات قصار، ۲۶۵: گفتار حکیمان اگر درست باشد درمان است و اگر نادرست بود درد (تن و جان) است.

۳- در کلمات قصار، ۶: سینه‌ی خردمند صندوق راز اوست و گشاده‌روی بی‌دام دوستی و بردباری گور زشتی‌ها است.

امام هادی (ع) می‌فرماید: علم میراثی شایسته و ادب گشاینده‌ی نیکوئی‌ها و عقل آینه‌ی شفاف است.

امام صادق (ع) می‌فرماید^۱: هرکه بدون بصیرت عمل کند مانند کسی است که بی‌راهه می‌رود و هرچند شتاب کند از هدف دورتر می‌گردد.

۳- آگاهی و پیش از امور سیاسی

از دیگر ویژگی‌های بسیار مهم مدیر که در خصال مومنین نیز آورده شده زیرکی، با سیاست بودن و تیزهوشی است.

امام علی (ع) می‌فرماید:

۱- در نامه به معاویه^۲: و اما آن که می‌خواهی فریب دهی که (به‌نام خونخواهی عثمان حکومت شام را به تو واگذارم) فریب دادن به کودک است برای (نیاشامیدن) شیر هنگام بازگرفتن او از شیر.

۲- در نامه به معاویه^۳: من با پی در پی پاسخ گفتن به تو و گوش دادن به نامه‌ات رای و اندیشه‌ام را (در این که تو نادان و گمراهی و هرگز پند و اندرز به تو سودی نخواهد بخشید و از فتنه و تباہ کاری دست نخواهی کشید) سست می‌گردانم و فراست و زیرکی خود را به خطا و

۱- محمدبن یعقوب کلینی، اصول کافی، با ترجمه و شرح جواد مصطفوی، دفتر نشر فرهنگ اهل بیت (ع)، جلد اول، ص ۳۱.

۲- نهج البلاغه‌ی فیض الاسلام، ص ۱۰۵۶.

۳- نهج البلاغه‌ی فیض الاسلام، ص ۱۰۷۶.

اشتباه می‌اندازم (در صورتی که پاسخ مانند تو باید سکوت باشد پس پاسخ دادن من از جهت مماشات و اتمام حجت است و بس) و تو هنگامی که با حيله و زرنگی چیزهایی از من می‌طلبی و نامه‌هایی به امر جواب گرفتن به من می‌فرستی، به شخص سنگین به خواب رفته‌ای می‌مانی که خواب‌های دروغ و پریشان می‌بیند و به شخص سرگردان ایستاده‌ی می‌مانی که ایستادنش او را وامانده و بی‌چاره کرده و نمی‌داند آن‌چه پیش می‌آید به سود اوست یا به زیانش و تو مانند او نیستی بلکه او به تو می‌ماند.

بنابراین، امام علی (ع) در برخوردهایش با معاویه هیچ‌گاه هوش، فراست، دوراندیشی، و بینایی خود را نسبت به نیرنگ‌های او از دست نمی‌دهد و این نشانه‌ی بینش قوی سیاسی داشتن به جریان‌های اجتماعی است.

امام علی (ع) زوال دستگاه مدیریت سازمان و جامعه را در پی راندن صاحبان فضل و دانش می‌داند که یکی از چهار عامل تیره‌بختی و ادبار دستگاه مدیریت و به عبارت وسیع‌تر، دولت‌ها است. این چهار عامل باعث ایجاد وضعیت نامساعد و تیره‌بختی برای دستگاه مدیریت می‌شوند^۱:

- ۱- واگذاردن کارهای اصلی و اساسی که آن را می‌توان در دوری جستن از برنامه‌های استراتژیک و تصمیم‌های فرصت در سازمان تلقی کرد.
 - ۲- پرداختن به امور فرعی که در عرصه‌ی سازمان، توجه فراوان به امور جاری و سرگرم‌شدن با تصمیم‌های بحرانی است.
 - ۳- جلو انداختن فرومایگان که نشانه‌ی بی‌توجهی به نیات افراد و کم‌تخصص و دوری گزیدن از شایسته‌سالاری و توجه صرف به روابط ویژه در گزینش افراد است.
 - ۴- پس راندن صاحبان فضل و دانش و حکمت، که مصداق آن بی‌توجهی به نظرات کارشناسان خبره و نپرداختن به تحقیقات و بهره‌برداری نکردن از نتایج تحقیقات و تجارب دیگران است.
- از این‌رو، مدیری که به هریک از چهار عامل مذکور عمل کند نشانه‌ی ضعف، فقر آگاهی و بینش او می‌باشد.

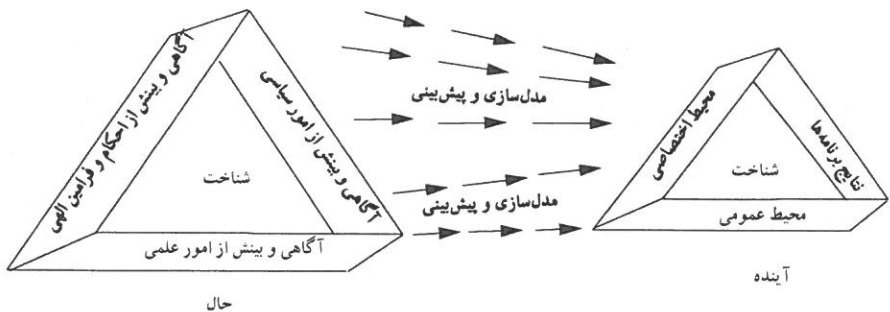
امام باقر (ع) انسان را به شدت از عواقب غفلت بر حذر می‌دارد^۱: شما را از غفلت و بیکاری بر حذر می‌دارم زیرا غفلت و بی‌توجهی موجب سختی و قساوت قلب می‌گردد. امام صادق (ع) در ضمن حدیثی از نتایج آگاه بودن صحبت به میان می‌آورد^۲: آگاه از اوضاع و زمان خویش هرگز مورد هجوم امور ناگهانی و پیش‌بینی نشده واقع نمی‌شود. هم‌چنین، ایشان یکی از راه‌های اداره با تدبیر و سیاست عالی در اداره و رشد را آگاهی از عیب‌ها و نقایص برای مومن می‌داند که چون مدیر در نظام اسلامی مومن است بنابراین از ویژگی‌های مدیر تلقی می‌گردد، لذا می‌فرماید:

”بهترین دوستان من کسی است که عیب‌ها و نقایص مرا به من اهدا کند”.

امام رضا (ع) در صفات رهبری می‌فرماید^۳:

”رهبر باید عالم و با سیاست باشد تا بتواند با تدبیر و سیاست عالی خود جامعه را اداره کند و رشد دهد”.

بنابراین برخورداری مدیر از سه نوع آگاهی و بینش (۱) احکام و فرامین الهی، (۲) امور علمی و (۳) امور سیاسی را می‌توان مقدمه‌ی شناخت طرح نمود و شناخت نیز خود مقدمه‌ی پیش‌بینی و آینده‌نگری در نظام مدیریت اسلامی است (شکل ۳).

شکل ۳. آگاهی، شناخت و پیش‌بینی

- ۱- میرزا حسین نوری طبرسی، مستدرک الوسائل، باب ۷۶، موسسه آل بیت، چاپ اول، جلد سوم، ۱۴۰۸ ق.
- ۲- محمدبن یعقوب کلینی، اصول کافی، ترجمه و شرح جواد مصطفوی، دفتر نشر فرهنگ اهل بیت (ع)، جلد اول، ص ۲۳.
- ۳- محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، جلد ۲۵، ۱۳۴۰، صفحات ۱۲۶ و ۱۲۷.

نتیجه گیری

- با توجه به مباحث مورد بررسی می توان به رهیافت های زیر برای سازمان ها رسید.
- ۱- برای تضمین حیات درازمدت سازمان ها، ترسیم افق های بلندمدت برنامه ها و پیش بینی فعالیت ها ضروری است.
 - ۲- شناخت محیط آتی و تبیین عوامل مؤثر آن، با پیش بینی امکان پذیر می شود.
 - ۳- سنجش نتایج و پیش بینی عواقب کارها مانع از بروز مشکلات سازمانی می شود.
 - ۴- برقراری نظم، انضباط و هماهنگی در سازمان ها با باور به اثر بخش بودن پیش بینی و سنجش نتایج به وجود می آید.
 - ۵- منابع لازم برای پیش بینی برنامه ها و فعالیت ها، دانش و علم، کارشناسان خبره، و امکانات و تجهیزات هستند.
 - ۶- برای قربت نتایج پیش بینی ها با واقعیت ها علاوه بر لحاظ کردن روابط علی داده ها، باید با سنت ها و قوانین الهی خاص، موضوعی، عام و عمومی آشنایی کافی وجود داشته باشد.
 - ۷- در تدوین سیاست های سازمان، مدیریت و کارشناسان باید از سه نوع آگاهی و بینش نسبت به از احکام و فرامین الهی، امور علمی و امور سیاسی بهره مند باشند.

منابع و ماخذ

- آمدی، عبدالواحد، غررالحکم و درالکلم، ترجمه ی محمد علی بن محمد حسین انصاری قمی، انتشارات محمد علی علمی، ۱۳۳۷.
- اختری، عباس علی، "مدیریت علمی و مکتبی از دیدگاه اسلام"، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۹.
- الوانی، مهدی، "مدیریت عمومی"، نشر نی، ۱۳۷۰.
- رضائیان، علی، "اصول مدیریت"، سمت، ۱۳۷۰.
- حمیدی زاده، محمدرضا، "فنون پیش بینی برای علوم مدیریت"، دانشگاه شهید بهشتی، جزوه درسی، ۱۳۷۷.
- حکیمی، محمد رضا و همکاران، الحیاء، تهران، ۱۳۵۸.

- حرانی، حسن، "تحف العقول"، انتشارات صدوق، ۱۳۷۶ ق.
- جعفری، محمد تقی، "حکمت اصول سیاسی اسلام"، بنیاد نهج‌البلاغه، ۱۳۶۹.
- سازمان امور اداری و استخدامی، مدیریت اسلامی، شرکت افست، ۱۳۶۴.
- شهیدی، جعفر (مترجم)، "نهج‌البلاغه"، سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، ۱۳۶۸.
- کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، با ترجمه و شرح جواد مصطفوی، دفتر نشر فرهنگ اهل بیت علیهم‌السلام، جلد اول.
- فیض‌السلام، علینقی (مترجم) نهج‌البلاغه، تهران، ۱۳۵۱.
- قمی، شیخ عباس، "سفینه‌البحار"، جلد اول.
- نقوی دامغانی، رضا، "چهل حدیث مدیریت"، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۹.
- مکارم شیرازی، ناصر، "مدیریت و فرماندهی در اسلام"، انتشارات هدف، ۱۳۶۹.
- مجلسی، ملا محمد باقر، "بحارالانوار"، تهران، ۱۳۴۰.
- مگ‌گایکن و مویر، "اقتصاد مدیریت"، ترجمه محمدرضا حمیدی‌زاده، نشر ماجد، ۱۳۷۱، فصل ۶ و ۷.
- نوری طبرسی، میرزا حسین، "مستدرک‌الوسایل"، موسسه آل بیت، چاپ اول، ۱۴۰۸ ق.
- هرسی، پل؛ و کنت بلانچارد، "مدیریت رفتار سازمانی"، ترجمه‌ی قاسم کبیری، ماجد، ۱۳۷۱.

